

Most, moderní sídliště severočeských havířů I: Válečné a poválečné zakládání nového města

Jana ZAJONCOVÁ

ANOTACE: Příspěvek se snaží nastínit proces zakládání a koncipování podoby nového Mostu z hlediska architektonického vývoje a urbanistických souvislostí. Zvolené téma vymezují počátky sociální bytové výstavby 2. světové války, navazující ještě na město staré při jeho jižním okraji, jež se po válce staly základem rozvoje města nového. Přes první poválečné sídliště a komplexní bytovou výstavbu se článek dostává až k soutěži na řešení centrálního prostoru.

Příběh výstavby nového a demolice starého Mostu, který musel ustoupit vyšším zájmům průmyslové prosperity, je všeobecně známý nejen díky ideologicky laděné dobové propagaci, ale také díky četným publikacím, které se touto událostí zabývaly před rokem 1989 i po něm. Avšak doposud jsme se v nich mohli setkat pouze s drobnými a neurčitými zmínkami, které se týkají většinou způsobu rozšiřování a růstu města a s nimi spojených demografických údajů, nebo s jednoduchými, spíše negativně laděnými komentáři konkrétních staveb. Otázka samotných architektonických kvalit a hodnot, které zde vznikly či zůstaly opomenuty, se postupně v posledních letech stává předmětem uměleckohistorického bádání.¹

V oblasti Severočeského hnědouhelného revíru můžeme jako nikde jinde nalézt příklady všech fází vývoje i dobových problémů české bytové výstavby a přestavby měst. Ta se ponejvíce soustředila do několika větších center regionu. Následující text se věnuje důležitým momentům v plánování a výstavbě nového města Mostu.

Most za protektorátu

Charakteristické rysy nového Mostu, které určovaly podobu regionu a jež se s následujícími generacemi stále prohlubovaly, se vytvořily již na přelomu 19. a 20. století. Podobu této původně zemědělské oblasti výrazněji ovlivnily až důsledky průmyslové revoluce po polovině 19. století, kdy se s rostoucí těžbou uhlí rozrůstal průmysl i obchod. Vznikaly první velké uhelné společnosti, které se začaly systematicky a plošně zabývat těžební činností.² Město se muselo vypořádat s nebyvalou industriální expanzí provázenou intenzivním vzrůstem počtu obyvatel a změnami ve své sociální i etnické struktuře. Nově vzniklý moderní typ průmyslové aglomerace se stal základem pro jeho další rozvoj.

Po připojení celé oblasti v rámci Sudet k nacistickému Německu v roce 1938 se mostecká pánev stala důležitým centrem válečného

hospodářství.³ Nacistické plánování zde zamýšlelo zanechat také stopy v urbanistickém vývoji, a to především v rozsáhlé bytové výstavbě pro kvalifikované pracovníky, kteří dohlíželi na postup stavby chemického komplexu Sudetenländische Treibstoffwerke A. G. v Záluží.⁴ Bytové poměry v kraji se totiž podle Ústavu pro výzkumné práce DAF (Deutsche Arbeitsfront) jevíly jako neuspokojivé a „krajně primitivní“.⁵

K rozvoji města již tehdy mohlo docházet pouze v místech, která neohrožovala těžební činnost. To se týkalo rozsáhlých pozemků na jižní a jihovýchodní straně města a mezi Širokým vrchem a Ressellem. V roce 1941 vznikl pro bytovou výstavbu nejen v tomto prostoru regulační plán (Soll-Plan) od architekta Rudolfa Rölliga, který se v podstatě shoduje s pozdějším vývojem obytných čtvrtí v jižní části města.⁶ V roce 1942 se začalo s budováním menších nájemních bytů na tzv. Zahrazaňech (původně Kappelenfeld, později Stalingradská čtvrť). Výstavbu organizovala Neue Heimat, tedy Obecně prospěšná společnost pro výstavbu bytů a sídlišť Německé pracovní fronty v župě Sudety se sídlem v Liberci (Gemeinnützige Wohnungsbau. Siedlungsgesellschaft der Deutschen Arbeitsfront im Gau Sudeten).

Nedokončené sídliště, které zde navazovalo na vilovou čtvrť táhnoucí se od původní budovy gymnázia na úpatí Hněvína, se rozkládalo mezi ulicí Jugoslávskou (Jakobstrasse) a ulicí Prokopa Holého, na jihu oblast uzavírá ulice Partyzánská (Lauterbachstrasse).⁷ Původní urbanistická koncepce uvažovala o rozvedení obytného celku podél dnešní Aleje Boženy Němcové (Löfflerzeille) jihozápadním směrem k dalšímu rozestavěnému sídlišti, tzv. Most II na Resselu (Die Siedlung Bruch II am Rösselberg), jehož výstavba probíhala od roku 1943 v režii společnosti Wohnung – A. G. Reichswerke Hermann Göring z Litvínova. Byty, které zde vznikly, měly společně se sídlištěm Osada v Litvínově pojmout většinu zaměstnanců právě otevřeného závodu v Záluží. Tento záměr se ale neuskuteč-

■ Poznámky

1 Václav Krejčí, *Most, zánik historického města a výstavba nového města 1945–2000*, Most 2008; Jana Zajoncová, *Architektura a urbanismus Mostu, Litvínova a Teplic, 1945–1989* (magisterská diplomová práce), Katedra dějin umění FF UP, Olomouc 2011; Vlastimil Novák, *Most – Nedokončené město*, Most 2012; Lenka Popelová – Eva Špačková (eds.), *Svět architektury a divadla – architekt Ivo Klimeš*, Praha 2014. Dále také dosud nepublikovaný výzkum „Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu“. Projekt Umělecko-průmyslového muzea v Praze, zaměřený na mapování obytných celků z různých úhlů pohledu, byl řešen v letech 2013–2017 v rámci programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) Ministerstva kultury ČR. Viz texty autorky pro výstavu *Příběh paneláku* v Ústeckém kraji a další výstupy z projektu, www.panelaci.cz. O Mostu z širšího historického hlediska nejnověji také Matěj Špurný, *Most do budoucnosti – Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*, Praha 2016.

2 Například v roce 1871 vznikla Brüxer Kohlenbergbaugesellschaft nebo v témže roce Nordwestböhmischer Kohlenbergbau (Severočeská uhelná společnost). Mostecko – historie a současnost, in: Libuše Pokorná – Ladislav Šeiner – Stanislav Štýs et al., *Knihy o Mostecku*, Litvínov 2000, s. 56.

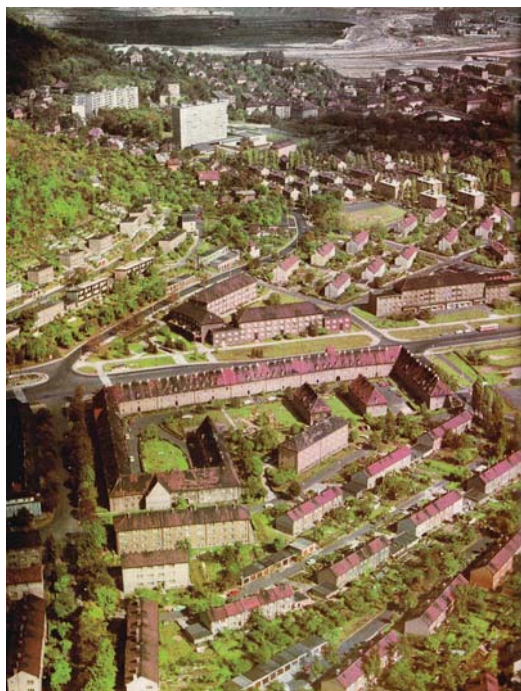
3 Chemický komplex s výrobou na uhelné bázi se stavěl od roku 1939 jako Sudetenländische Treibstoffwerke včleněný do gigantu Hermann Goering Werke. Libuše Pokorná, *Města ČSFR – Most*, Praha 1991, s. 55.

4 Litvínov, in: Pokorná – Šeiner – Štýs et al. (pozn. 2), s. 344.

5 Novák (pozn. 1), s. 5.

6 Antonín Kudrnáč, *Stavební vývoj města Mostu*. Studie k rozsáhlejší práci na toto téma vycházející v roce 1984 jako příloha *Zpravodaje MNV v Mostě*, Most 1983. Státní okresní archiv Most (SOKA) Most, knihovna, sig. B-V/i-30, s. 8.

7 Novák (pozn. 1), s. 5.

1

2

Obr. 1. Most, pohled na hornické sídliště Na Zabražanech a Na Koňském, v pozadí povrchové doly. Převzato z: Zdeňka Fröhlichová – Heide Mannlová-Raková, *Most 1932/1982, Ústí nad Labem 1982*, obr. 2.

Obr. 2. Vítězslav Křížek, řadové domky SHD v Mostě, 1947. Převzato z: ZLP, *Architektura ČSR VII*, 1948, s. 76.

nil, a tak volný prostor mezi těmito válečnými realizacemi využilo až dvouletkové plánování pro výstavbu řadových rodinných domků.⁸ Urbanistický celek s typickými dělnickými domy kasárenského vzhledu, s uzavřenými dvory, se dodnes zachoval pouze z části. Zahražanskou oblast poškodilo spojenecké bombardování města na jaře roku 1945 a později celý koncept do značné míry znejasnila další poválečná zástavba.

Základy nového města

Následky války Mostecko poznamenaly mnohými změnami. Nejenže se zpřetrhaly dosavadní historické vazby, ale natrvalo se změnila a narušila také společenská struktura sudetských měst, která od roku 1939 zahltily stovky válečných zajatců a dělníků různých národností. Zároveň se sem z vnitrozemí vraceli jejich původní čeští obyvatelé. Divokými a poté organizovanými odsuny Němců, které probíhaly až do roku 1947,⁹ skončila jedna z dlouhých kapitol kosmopolitního soužití českého a německého živlu v této oblasti. Rozvoj regionu po 2. světové válce pochopitelně podminily také politické a ekonomické události probíhající v celé repub-

lice a kromě jiného především specifický průmyslový charakter hnědouhelné pánve, který jí předurčil roli jedné z hlavních opor obnovy nového československého státu. Vysoké nároky národního hospodářství si vyžádaly radikální změny způsobu těžby uhlí a dokončení podniků rozestavěných během války. Preferovaná průmyslová výstavba zahrnovala rekonstrukci a dostavbu chemických a elektrárenských komplexů, přestavbu hlubinných dolů (Kohinoor, Centrum či Pluto II), ale také železniční stavby, novou organizaci městské dopravy a podobně.

Místním fenoménem se stala likvidace řady hornických obcí, které od počátku 60. let musely ustoupit postupující těžbě. Celkem se těžba stala osudnou více než třiceti obcím, jejichž obyvatelé byli násilně vytrženi ze svých starých sídel a přesídleni do lokalit mimo území povrchových dolů. Po odsunu původních německých obyvatel tak s demolicemi měst začala další vlna vnitřní migrace, související s intenzivní bytovou výstavbou.¹⁰

Sledujeme-li poválečný vývoj celého Ústeckého kraje v dostupných historických studiích, zjistíme, že ponejvíce vycházejí z dat o komplexní bytové výstavbě. A není se čemu divit. Na charakteru regionu se opravdu po čtyřicet let podílela kromě průmyslu také nebývalá stavební aktivita. Dlouhodobá rozestavěnost znamenala problém pro celou oblast. Města se stala obětí rozsáhlých modernizací bytového fondu a útočištěm obyvatel z likvidovaných obcí. Zanedbávání původní historické zástavby vedlo k demolicím, popřípadě asanacím celých městských částí včetně center. Tato sku-

tečnost nepříznivě ovlivňovala vztahy nepůvodních obyvatel k těmto městům, což se odrazilo také v nevyrovnané sociální skladbě a v příznačné vykořenělosti regionu.

V Mostě k zástavbě nových ploch docházelo především v místech, kam v budoucnu neměla zasahovat povrchová těžba. Město se pomalu rozdělovalo na dvě části, starý a nový Most. Kulturní a společenský život však stále probíhal ve starém Mostě, ke kterému se pouze přidružila bytová výstavba nové části. Již od konce války se vědělo, že se v útrobách země pod historickým městem skrývají tuny kvalitního a těžbou nenarušeného uhlí. Snad se už tehdy počítalo se scénářem, který se naplno rozběhl počínaje rokem 1964, kdy vláda vydala závazné rozhodnutí o likvidaci starého a dostavbě nového Mostu. Jeho základem se nyní měly stát do této doby okrajové části města při jeho jižním pomezí.¹¹

Německému aparátu se za války nepodařilo zcela zrealizovat vytčený regulační plán Mostu z roku 1941. Ten přesto určil základní koncepci budoucího rozvoje města, na kterou bezpro-

■ Poznámky

⁸ Od poválečných let po současnost: Věk typizace, in: Tomáš Pavlíček (ed.), *Slavné vily Ústeckého kraje*, Praha 2007, s. 136.

⁹ Jitka Budinská, *Srdečné pozdravy z města Teplic*, Teplice 1995, s. 19.

¹⁰ Mostecko – historie a současnost, in: Pokorná – Šeiner – Štýs et al. (pozn. 2), s. 68; Pokorná (pozn. 3), s. 59.

¹¹ Pokorná (pozn. 3), s. 61.

středně navázal první poválečný regulační plán z roku 1946 od architektů Jiřího Novotného a Karla Kuthana.¹² Záhy potom Národní shromáždění přijalo zákon o dvouletém plánu hospodářské obnovy ČSR, který se nadále stal závaznou normou poválečné rekonstrukce státu. Plánovaná hromadná výstavba obytných celků se týkala především důlních a průmyslových středisek, jakým bylo právě Mostecko. Ve jmenovaném regulačním plánu se například počítalo s výstavbou utopistických čtyřiceti tisíc nových bytů pro horníky.¹³ Tíživou bytovou situaci zdědilo Mostecko společně s nevyhovující předválečnou strukturou například dopravních a inženýrských sítí i s dlouhodobě neudržívaným stavebním fondem a neuspokojivými hygienickými podmínkami.

Regulační plán rozhodl o pokračování rozestavěných německých sídlišť, a tedy o zachování jižního směru rozšiřování města. Na hornické bytové celky Na Zahražanech navázala kompozice dalších domů, která postupovala dále směrem k Žateckému předměstí historického města. Výstavba nových hornických sídlišť v Mostě tehdy patřila mezi tzv. vzorová sídlišť, a proto o nich najdeme už v roce 1947 zmínky v časopise *Architektura ČSR*. Tato sídliště Na Zahražanech a Koňském vrchu (Na Ressleru) vznikala podle urbanistické koncepce autorů regulačního plánu Karla Kuthana a Jiřího Novotného, kteří spolupracovali s architektem A. Čermákem. Zástavba se zde musela řídit již hotovými bytovými domy z válečných let, ale také svažitém terénem. Pro zastavění se určily jak patrové bytové domy, tak i řadové rodinné domky podle projektů Josefa a Emanuely Kittrichových a Vítězslava Křížka.¹⁴

Manželé Kittrichovi domky řešili na jednotném půdorysném typu se sedlovou střechou. Při navrhování domků se již počítalo s prefabrikovanými moduly, které zajišťovaly využití projektu i v rámci budoucího zefektivňování výstavby.¹⁵ Setkáme se s nimi například i na sídlišti Stalínových závodů v Litvínově, na jehož projektu se podíleli stejní autoři. Obdobné koncepce se držel také Vítězslav Křížek, ale jeho domky mají pultovou střechu a průběžnou lodžii v prvním patře. Oproti projektu manželů Kittrichových, kteří dotvářeli domky v duchu stávající německé zástavby sídliště, navazují domy Vítězslava Křížka svým vzhledem spíše na tvarosloví funkcionalismu.¹⁶ Sídlíště se postupně přejmenovala na Zdař Bůh! a od roku 1948 se změnila v Stalíngradskou čtvrť. Vzniklo zde na pět set bytů pro horníky.¹⁷

Vzorové sídliště Podžatecká

Předběžně chystanou bytovou výstavbou určil regulační plán architektů Jiřího Novotného a Karla Kuthana trasu budoucí hlavní městské

komunikace, třídy Budovatelů.¹⁸ V prostoru mezi Žateckou ulicí (dnes Československé armády) a touto nově vytvořenou městskou třídou mělo vzniknout dvouletkové sídliště, jež se stalo základem pro budoucí rozrůstání nového města. Tento obytný celek, později známý jako Podžatecká, se stal společně s Kladnem a Ostravou jedním ze vzorových sídlišť, ve kterých, slovy Karla Piláta, „by se mohly prakticky vyzkoušet a vypracovat příklady pro další výstavbu po celé republice [...] K takovému účelu byla vybrána tři města, kde problém bytový byl nejaktuálnější a kde předpoklady pro výstavbu větších sídlišť by odpovídaly současné potřebě“.¹⁹ Tvořily ho typické cihlové domy typu T 12 s rozvolněným urbanistickým vzorcem obdobně jako jiné dvouletkové obytné celky.

Dnes, v kontextu další výstavby nového Mostu, je třeba vyzdvihnout zejména urbanistické kvality tohoto sídliště založené na mísení dvou rozdílných architektonických přístupů – dvouletky a socialistického realismu – které sídliště formovaly. Za z hlediska památkové ochrany zajímavou lze považovat neobvyklou kompozici domů při třídě Budovatelů na půdorysu písmene E s nárožními věžemi, stejně jako paprskovitě uspořádání vnitřního parteru sídliště (například při ulici Jakuba Arbesa).²⁰

Na zastavovací plán sídliště Podžatecká město vypsalo soutěž už v roce 1947.²¹ Zúčastnili se jí opět autoři regulačního plánu Jiří Novotný a Karel Kuthan, ale také architekti Ferdinand Fencel a Jiří Štursa. Poslední zmiňovaný ve 30. letech založil společně s Karlem Janů a Jiřím Voženílkem extrémně levicovou Pracovní architektonickou skupinu (PAS). Po válce patřil mezi nejvýraznější osobnosti levicové architektury a mimo jiné se také s Annou Friedlovou a Vladimírem Medunou podílel na výstavbě dvouletkového sídliště Ostrava – Bělský Les.²² Vznikly tak čtyři samostatné návrhy řešení sídliště, které se mělo skládat z řadových rodinných domků, nájemních bytových domů a svobodáren. Patříčná občanská, sportovní a školská vybavenost s množstvím zeleně a rekreačních prostor zde měla zajistit fungování sídliště jako samostatného satelitu provozně nezávislého na městském centru. Jmenovaní architekti předložili jak návrhy vlastní, tak jeden návrh společný.²³

Výsledná podoba sídliště se ale od jejich projektu liší. Roku 1948 město pověřilo architekta Štursu zpracováním dalšího projektu sídliště Podžatecká pro pět tisíc obyvatel. Tento územní plán určil výstavbu sektorů A a B, které dosahovaly jižně k ulici Josefa Skupy. Do roku 1952 pak vznikly pod vedením Jiřího Štursy projekty dalších sektorů sídliště.²⁴ Projekt těchto nových mosteckých čtvrtí se včlenil do směrného plánu města. Sídlíště se mělo rozšiřovat do

3

Obr. 3. Jaroslav Pokorný, Programová územní studie – Most, 1955, Směrný územní plán Mostu 1955–1956, Praha 1955. SOkA Most, ONV Most II, inv. č. 736–737. Foto: Jana Zajoncová, 2015.

■ Poznámky

¹² Krejčí (pozn. 1), s. 42.

¹³ Novák (pozn. 1), s. 6.

¹⁴ Oldřich Stibor, Hornické sídliště „Na Zahražanech“ a „Koňském vrchu“ v Mostě, *Architektura ČSR* VI, 1947, č. 1, s. 2–3.

¹⁵ Oldřich Stibor, Hornická kolonie SHD na „Koňském vrchu“ v Mostě, *Architektura ČSR* VI, 1947, č. 1, s. 4.

¹⁶ ZLP, *Architektura ČSR* VII, 1948, č. 2, s. 76.

¹⁷ Novák (pozn. 1), s. 6–7.

¹⁸ Krejčí (pozn. 1), s. 42.

¹⁹ Karel Pilát, Výstavba vzorných sídlišť a jejich poslání, *Architektura ČSR* VII, 1948, č. 6–7, s. 204.

²⁰ Sídlíště Podžatecká se stalo také součástí dosud nepublikovaného výzkumu „Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu“ (viz pozn. 1).

²¹ Krejčí (pozn. 1), s. 42.

²² Eva Pýchová, Česká bytová výstavba v období 1945–1964, *Umění* LIV, 2006, č. 5, s. 421; Rostislav Švácha, *Architektura čtyřicátých let*, in: Rostislav Švácha – Marie Platovská (eds.), *Dějiny českého výtvarného umění V 1939/1958*, Praha 2005, s. 52.

²³ Jiří Štursa, Sociálně organizační předpoklady pro plánování vzorného sídliště v Ostravě a Mostě, *Architektura ČSR* VII, 1948, č. 6–7, s. 207–209.

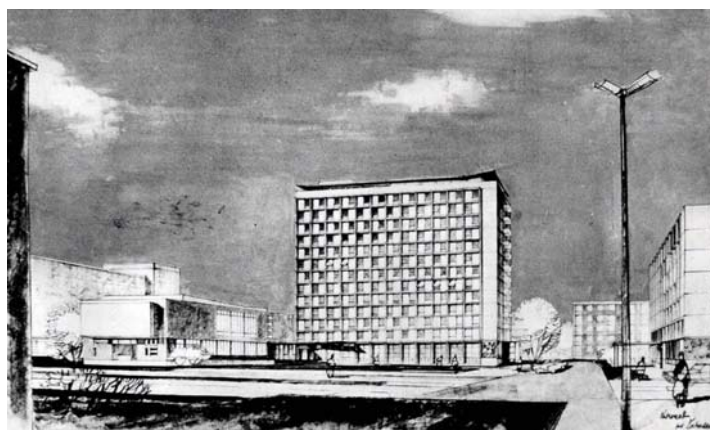
²⁴ Jiří Štursa vypracoval SÚP v roce 1950 a také v roce 1952 společně s architektem Slabým. Viz Kudrnáč (pozn. 6), s. 10.

4

5

6

prostoru mezi městským hřbitovem, nemocnicí a ocelárnou, kde se ale nacházelo půl milionu tun lehce dobytelného uhlí, proto byl projekt nakonec zamítnut.

Plánované národní hospodářství neposkytovalo podmínky potřebné pro včasné a předpokládané dokončení sídliště nejen v Mostě. Chyběly finance, ale i potřebné pracovní síly a materiál. To vše způsobilo zaostávání v plnění plánu bytové výstavby, v případě sídliště Podžatecká až hluboko do 50. let, a odrazilo se to také ve změnách v jeho zastavovacím plánu. Například místo původních 1 200 bytů, které měly být do roku 1949 předány obyvatelům do užívání, se nakonec opravdu dokončilo pouhých

150. Začala se preferovat zástavba vyššími, třípatrovými až čtyřpatrovými domy a ze zamýšlených rodinných řadových domků nakonec sešlo úplně.²⁵

Po únoru 1948 navíc proběhlo očekávané zestátnění stavebního průmyslu i projektové práce architektů, kteří se nyní museli sjednotit do obřích státních projektových ústavů, Stavoprojektů. Cíle dvouletého plánu převzal plán pětiletý, schválený na léta 1948–1953, a Jiřího Štursu ve funkci hlavního projektanta Podžatecké vystřídal národní podnik Stavoprojekt Praha. Dostavba sídliště nadále probíhala v intencích socialistického realismu podle pozdějšího návrhu z roku 1954.

Obr. 4. Jaroslav Pokorný – Josef Jemelka – Zdeněk Kuna – Zdeněk Stupka – Josef Kožmín – Olivier Honke-Houfek, Úvodní projekt sídliště Podžatecká v Mostě – model, 1954. Převzato z: Marie Benešová, Sovětský architekt Alexej Alexejevič Galaktionov v Praze, *Architektura ČSR XIII*, 1954, s. 144.

Obr. 5. Jaroslav Pokorný – Josef Jemelka – Zdeněk Kuna – Zdeněk Stupka – Josef Kožmín – Olivier Honke-Houfek, Úvodní projekt sídliště Podžatecká v Mostě – pohled do ulice, 1954. Převzato z: Marie Benešová, Sovětský architekt Alexej Alexejevič Galaktionov v Praze, *Architektura ČSR XIII*, 1954, s. 145.

Obr. 6. Zdeněk Kuna – Olivier Honke-Houfek, Internát na sídlišti Podžatecká v Mostě – kresebná studie, 1959. Převzato z: *Deset let československé architektury*, Internát „Pod Žateckou“ – Most, *Architektura ČSR XVIII*, 1959, č. 3, s. 321.

Formální slovník české architektury se v těchto letech již řídil pravidly převzatými ze sovětských vzorů. Prosazovalo se tvarosloví socialistického realismu a lidovým masám srozumitelnějšího historismu, které odrážely humanistický obsah a pokrokovost socialistické epochy. Sídlíště Podžatecká v této době definitivně získalo dnešní podobu podle návrhu kolektivu Jaroslava Pokorného a Josefa Jemelky, kterým autorsky sekundovali Zdeněk Kuna, Zdeněk Stupka, Josef Kožmín a Olivier Honke-Houfek.

Od roku 1955 probíhala podle tohoto plánu výstavba v místech budoucí hlavní městské komunikace, třídy Budovatelů, která měla blokově uzavřít celý obvod sídliště Podžatecká. Na půdorysu písmene E zde vznikly čtyři zděné pětipodlažní bytové domy typu T 15 s otevřenými dvory do sídliště. Masivní bloky se sedlovou střechou a převýšeným nárožím se otevírají do městské třídy obchody v přízemí a průjezdy. Z doprovodných výkresů k projektu, publikovaných v *Architektuře ČSR* již v roce 1954,²⁶ vyčteme jasnou poplatnost architektuře socialistického realismu. Domy lemuji hlavní městské komunikace a uzavírají vnitřní prostor s fragmenty dvouletkového plánování, členěný na základě principů funkcionalistické volné zástavby. Tvarosloví bloků, jež vytvářejí třídu Budovatelů, se v nákresech nese v duchu dobové historizující inspirace v podobě bosování přízemního patra či příznačných vysokých pilastrových řádů, které člení vertikálně odstupňované, monumentální nárožní věže s atikami. Ty se měly stát dominantami velkorysých městských tříd

■ Poznámky

²⁵ Novák (pozn. 1), s. 7.

²⁶ Marie Benešová, Sovětský architekt Alexej Alexejevič Galaktionov v Praze, *Architektura ČSR XIII*, 1954, č. 6, s. 144–145.

a zároveň reprezentativními kulisami pro manifestační průvody.

Kompoziční návrh se podařilo realizovat do dnešní podoby až na výjimky. To se týkalo celkového vyznění nárožních věží obytných bloků, které kromě toho, že ztrácejí na masivnosti, nakonec nesou pouze sedlovou střechu. Změny mohou souviset jednak s dlouhodobou rozestavěností sídliště, ale také s odsouzením *sorely* záhy po schválení plánu v roce 1956 a s nástupem nových představ o podobě československé architektury v duchu střídme modernosti vrcholící v tzv. bruselském či internacionálním stylu první poloviny 60. let.²⁷ Tento posun můžeme například vidět v doplňujícím projektu sídliště z roku 1959, kdy sem část týmu, autoři pozdější budovy Strojimportu v Praze na Vinohradech architekti Zdeněk Kuna a Olivier Honke-Houfek, navrhli v intencích bruselského stylu vysokopodlažní internát.²⁸ Podžatecká se po svém dokončení na dlouho stala jedním z největších a nejmodernějších obytných celků v kraji. V době jeho dokončování jsme v tisku mohli číst: „*Ze začouzených omšelých uliček starého Mostu se najednou ocitnete uprostřed mnoha bloků moderních domů, zářících novostí a mnohde již i pastelovými barvami svých omítek. A nad domy se k nebi zvedají stožáry televizních antén. Ne jedna, ale celé lesy antén. [...] Taková je tedy Podžatecká, moderní sídliště severočeských havířů.*“²⁹

Vídrholec, pěti-, šesti- a sedmistovky

Hlavní tepna budoucího města, třída Budovatelů, byla původně zamýšlena jako široký městský bulvár s tramvajovou tratí uprostřed. Zastavěna ale nakonec zůstala pouze její západní strana, kde vzniklo sídliště Podžatecká. Na protějšcích volných plochách později vznikl městský obvod č. 5 určený pro sportoviště. Zde kromě sportovního stadionu a haly vyrostl také Výzkumný ústav hnědého uhlí, park a další obytná zóna se základní školou. Na rozhraní budoucího městského centra třídu Budovatelů a ulici Žateckou (ulice Československé armády) propojila ulice Josefa Skupy. Třída Budovatelů pak pokračovala dál jižním směrem, kde se na její východní straně formoval prostor nového centra a na straně západní plnil harmonogram komplexní bytové výstavby, který se od let 1957–1958 nesl v duchu využití efektivní panelové technologie. Pro tyto účely se přímo v Mostě otevřela jedna z prvních paneláren v republice. Slovy Vlastimila Nováka vedla „*průmyslová výroba a užití typizovaných stavebních prvků k žádoucímu zrychlení výstavby bytů, zároveň ale zvyšovala fádnost a uniformitu stavených domů, ulic a městských obvodů.*“³⁰

Poválečný územní plánovací proces Mostu byl ukončen dalšími dílčími územními plány, kte-

ré stále ještě koncipovaly novou výstavbu v návaznosti na město staré, tedy jako rozšíření historického města.³¹ Ve starém Mostě sídlily veškeré úřady, zdravotnická, školská a kulturní zařízení, a nově budovaná sídliště zůstávala nadlouho pouze rozestavěnými noclehárnami postrádajícími i základní občanskou vybavenost.

Od 50. let se veškeré koncepce rozšiřování Mostu řídily tzv. rajónovými studiemi, které vymezovaly stavební parcely a pozemky s ohledem na rozsah a rozmístění vytěžitelných uhelných slojí v okolí města. Z kolektivů, které tyto projekty řešily, vzniklo v roce 1954 první specializované projektové pracoviště tohoto druhu v Československu, Státní ústav pro rajónové plánování v Praze (později Terplan).³² První rajónová studie Mostecká vznikla v letech 1955–1957 a zahrnovala generální koncepci osídlení města s předpokladem, že Most dosáhne devadesáti tisíc obyvatel s desetitisícovou rezervou.³³ Studie se stala závazným podkladem pro další územní plánování a hned v letech 1955–1956 podle ní zpracoval architekt Jaroslav Pokorný ze Státního projektového ústavu v Praze Směrný územní plán Mostu na velikost 100 tisíc obyvatel.³⁴ Tento plán rozložil výstavbu ve městě do sedmi městských obvodů; obvod č. 1 značil sídliště Stalingradská a č. 2 rozestavěnou Podžateckou. Město se mělo dále rozvíjet východním směrem k bývalé ocelárně a až k vrchu Lajsníku. Plán je výjimečný zejména kvůli skutečnosti, že už poprvé oficiálně počítá s likvidací starého Mostu, ale s doporučením uvážit technické a ekonomické možnosti zachování historického jádra města v okolí děkanského kostela, popřípadě přemístění památek do prostoru nového města.³⁵

Myšlenka demolice a vytěžení prostoru starého Mostu vedla k několika projektům, investičním záměrům, hypotézám a důvodovým zprávám ze strany vlády a státních podniků, které přispěly k zpracování další revize směrného územního plánu. Sílicí nutnost co nejrychleji přesunout infrastrukturu, vybavenost a hlavně obyvatele starého města do nové části kvůli naplnění národohospodářského plánu, podle něhož se měla do roku 1980 zdvojnásobit těžba, vyžadovala vytvoření předpokladů pro život nového města do té míry, aby do termínu zahájení těžby v roce 1970 byl Most schopný samostatně fungovat jako okresní město.

Směrný územní plán Mostu byl dokončen společně s dalším rajónovým plánem Severočeské hnědouhelné pánve v roce 1963. Po vypracování dalších dílčích studií se pak nejen vzhledem k už tehdy špatným klimatickým podmínkám a vzhledem k realizovatelnosti celé akce opět přikročilo ke snížení směrné velikosti města na velikost minimální a k nahrazení plánovaného deficitu výstavbou v jiných městech pánve. Ka-

pacita města se nakonec ustálila na počtu šedesáti pěti tisíc obyvatel, který měl zahrnout stávající obyvatele nového Mostu a obyvatele starého města a měst z likvidovaných obcí, jež spadaly do pracovního okrsku Most.³⁶

V následujícím roce, 25. března 1964, vydala vláda Československé socialistické republiky usnesení č. 180 o likvidaci historické části Mostu a dostavbě nového města, které se od nynějška budovalo jako samostatně fungující celek bez návaznosti na původní historickou strukturu. Schválení nového Směrného územního plánu Mostu přišlo na řadu zanedlouho, v roce 1965. V roli hlavního projektanta územního plánu vystřídal Jaroslava Pokorného architekt Václav Krejčí, který již v roce 1959 společně s architektem Jaromírem Vejlem získal druhou cenu v soutěži na urbanistické a architektonické řešení středu nového Mostu a který se vzápětí, v roce 1960, stal hlavním projektantem města a vedoucím ateliéru územního pracoviště v Ústí nad Labem.³⁷

Na směrném územním plánu nového Mostu spolupracovali s Václavem Krejčím také architekti Jiří Fojt a Josef Gabriel.³⁸ Tým navázal na koncepci Jaroslava Pokorného. Již se nepočítalo s existencí historického města, jehož likvidace měla započít budováním tzv. koridoru inžee-

■ Poznámky

27 Více viz Martin Strakoš, Česká architektura mezi Bruselem a Montrealem a bruselský styl (1956–1965), in: Daniela Kramerová – Vanda Skálová (eds.), *Bruselský sen*, Praha 2008, s. 234–251.

28 Deset let československé architektury, Internát „Pod Žateckou“ – Most, *Architektura ČSR* XVIII, 1959, č. 3, s. 320–321.

29 Miloslav Filka, Podžatecká – nové město na českém severu, *Nový směr* (Závody potr. a chladících strojů n. p. Pardubice, závodní noviny), 7/1959, SOKA Most, Výstřižky.

30 Novák (pozn. 1), s. 12.

31 Krejčí (pozn. 1), s. 42.

32 Zdeněk Stáhlík, Územní plánování Severočeské hnědouhelné pánve, *Architektura ČSR* XXXVIII, 1979, č. 2, s. 57.

33 Krejčí (pozn. 1), s. 42–43.

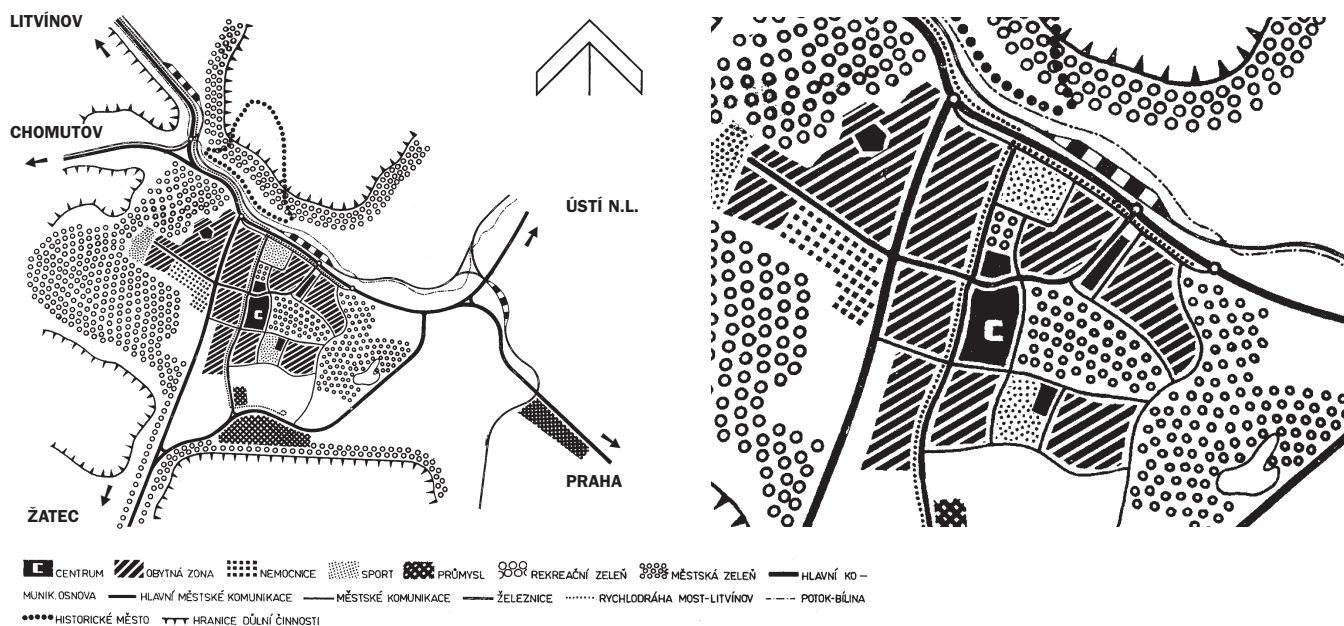
34 Jaroslav Pokorný, Směrný územní plán Mostu 1955–1956, Praha 1955. SOKA Most, ONV Most II, inv. č. 736–737.

35 Jaroslav Pokorný, Technicko-hospodářské směrnice pro zpracování územních projektů města Mostu – podrobné rozvedení zásad, Praha 1955, SOKA Most, ONV Most II, inv. č. 736–737, s. 21.

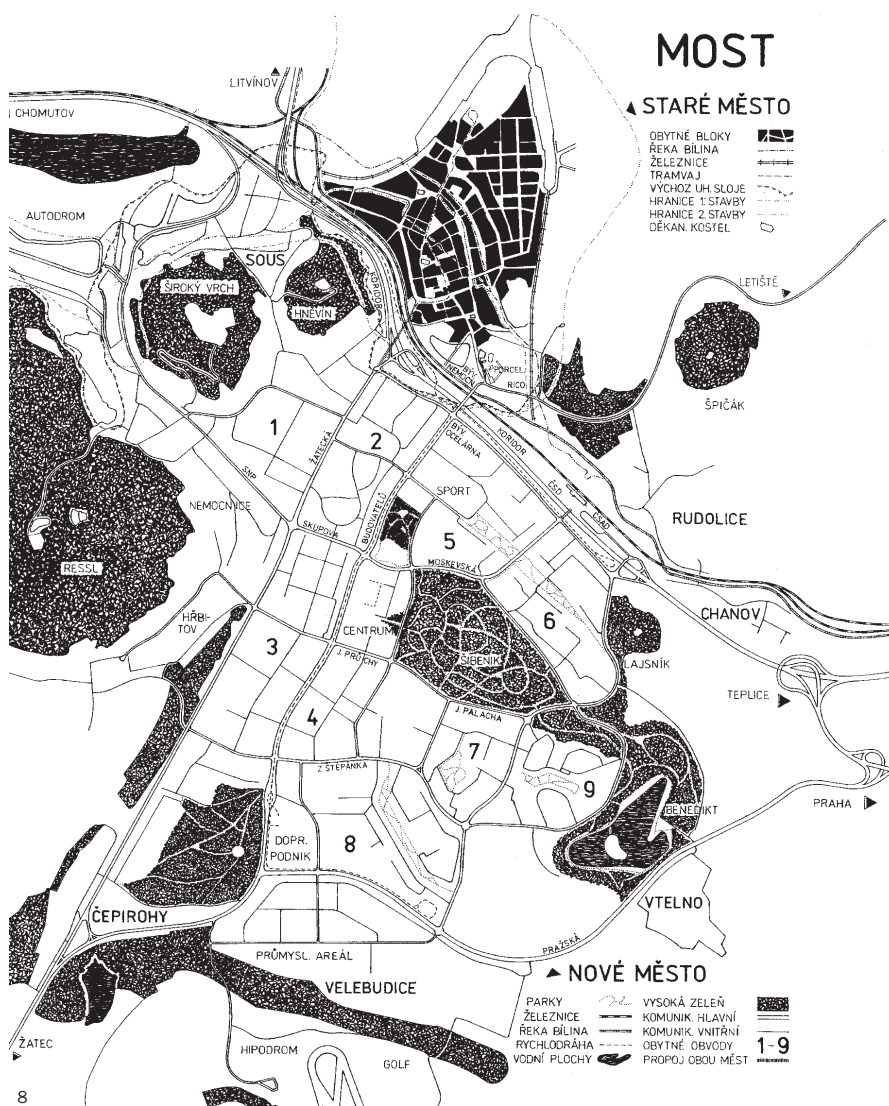
36 Složitá problematika určování směrné velikosti města podrobně viz Krejčí (pozn. 1), s. 73–77.

37 Ibidem, s. 20–21.

38 Václav Krejčí – Jiří Fojt – Josef Gabriel, Most – studie směrného územního plánu, Ústí nad Labem 1962. SOKA Most, ONV Most, inv. č. 17/63–A.

7

8

Obr. 7. Směrný územní plán Mostu – schéma z roku 1963, převzato z: Václav Krejčí, *Most, zánik historického města a výstavba nového města 1945–2000*, Most 2008, s. 70.

Obr. 8. Staré a nové město v dočasné návaznosti rozděluje koridor inženýrských sítí, čísla označují jednotlivé městské obvody. Pevzato z: Václav Krejčí, *Most, zánik historického města a výstavba nového města 1945–2000*, Most 2008, s. 105.

nýrských a dopravních sítí. Nový Most architekti navrhli jako kompaktní celek rozdělený do funkčních zón, které se rozkládaly v prostoru mezi hlavními městskými komunikacemi, severojižní třídou Budovatelů a jí protínající ulicí vedoucí od Stalingradské čtvrtě k nádraží ČSD. Tyto komunikace propojovaly střed města s hlavními výpadevkami na Teplice, Chomutov a Žatec. V této době již stály městské obvody 1–4, rozestavěné sektory 5 a 6 se táhly podél koridoru a chystala se výstavba obvodu 7 v režii architekta Františka Kameníka. Nejpozději byly dostaveny sektory 8 a 9, které čekaly na rekultivační práce jižní velebudické výsypky. Plán respektoval plochy určené pro areál nemocnice v západní části města a v návaznosti na něj rozšířil prostory nového hřbitova. Důležité bylo zachování původní městské zeleně, vytvoření zelených ochranných pásů okolo města a postupná rekultivace výsypek v jeho těsném sousedství.

Od konce 60. let pak probíhala samotná výstavba nového Mostu a příprava konečné demolice starého města. Pod tlakem naléhavé potřeby bytů pro obyvatele likvidovaného města dále rostla jen sídliště a výstavba centra a městotvorných prvků zaostávala až do 80. let. Jedním z hlavních problémů Mostu se v tomto období ukázala být udržitelnost stálé skladby jeho obyvatel. Narychlo se řešila dostavba obchodních sítí a školských zařízení, projektovaly se nové správní a administrativní budovy, sta-

Obr. 9. Ivan Matušík – Jozef Chovanec, Zastavovací studie centra Mostu – II. fáze soutěže, 1959. Převzato z: Václav Krejčí, *Most, zánik historického města a výstavba nového města 1945–2000, Most 2008*, s. 31.

věl se průmyslový areál Most-Velebudice. Byly položeny základy mosteckého koridoru, kam se postupně stahovaly přeložky dopravních tepen a říčního koryta řeky Bíliny.

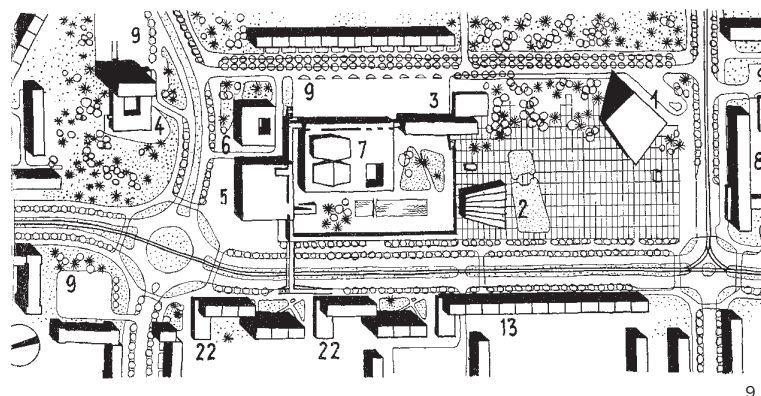
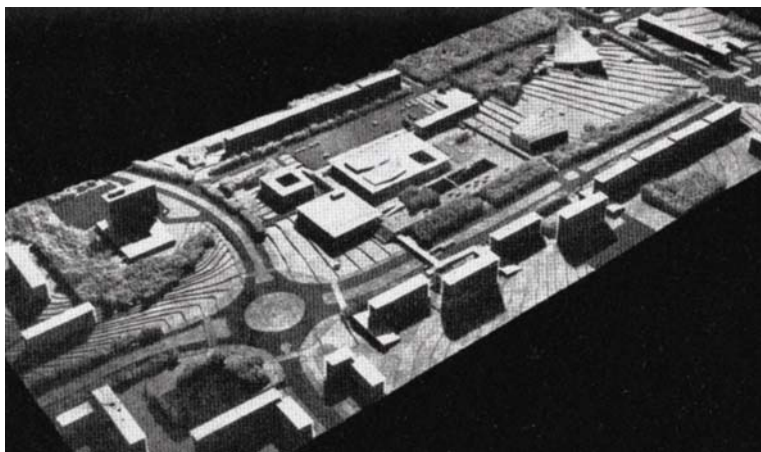
Realizace jednotlivých obvodů města probíhala postupně od roku 1960 podle dílčích územních plánů. Obvod č. 4 vznikl podle projektu architekta Hanuše, na obvodě č. 5 se postupně podíleli Jiří Fojt, František Kameník a Václav Kubricht, pro obvod č. 6 byla také vypracována řada projektů, například architekta Zdeňka Holuba, Wiedena, Josefa Rotky a Františka Kameníka, který současně rozpracoval také obvod č. 7.³⁹ V tomto bodě bychom mohli pokračovat ve výčtu většinou opakujících se jmen architektů, kteří se podíleli na dílčích stavebně-projekčních akcích.

Do roku 1980 se tyto základní městské obvody dostavěly a stanovily se i jejich názvy jako Severní čtvrť (obvod č. 5), čtvrť Bohumíra Šmerala (obvod č. 6), Zahradní čtvrť (obvod č. 7), sídliště Liščí vrch a Výsluní (obvody č. 9 a 8). Jejich skutečný charakter můžeme postihnout slovy Vlastimila Nováka: „*Minimum životního prostoru, úzké komunikace, nedostatek zeleně, parkovacích ploch, nedostatečná občanská vybavenost – to jsou dominantní znaky těchto rozlehlých míst, lidově a méně poeticky zvaných Vídrolec, pěti-, šesti- a sedmistovky.*“⁴⁰ Tato sídliště na dlouhou dobu pouze suplovala městské funkce, které se pozvolna utvářely v novém centru.

Nové centrum

V návaznosti na směrný územní plán města Jaroslava Pokorného vypsal v témže roce 1959 krajský národní výbor celostátní omezenou dvoufázovou neanonymní soutěž na urbanistické a architektonické řešení středu nového města Mostu. Plán vymezuje prostor centra křížením dvou hlavních městských os, třídy Budovalců a Moskevské ulice. Jižní hranici centra tvoří ulice Jaroslava Průchy a od východu na ně navazuje park Šibeník. Vlastní střed města se tak redukuje v podstatě na jeden prostor, který navíc ze severozápadu obklopovala nová bytová výstavba a již hotová komunikační síť. Jaroslav Pokorný ve spolupráci s Karlem Jecelínem v rámci směrného plánu vytvořil také vlastní koncept centra, který se poté stal soutěžním podkladem.

Soutěže se zúčastnilo celkem sedm autorových týmů, jejichž projekty v první fázi pomohly především definovat problémy mosteckého

centrálního prostoru. Rozličnost návrhů ukázala různé možnosti jeho pojetí. Své projekty předložili jak architekti z krajského Stavoprojektu v Ústí nad Labem, tak i navrhovatelé z pražských či bratislavských projekčních ústavů. Do poroty zasedly architektonické osobnosti z celé republiky, například František Hanyk, Jiří Hruza, Rudolf Spáčil, Štefan Svetko nebo Vladimír Dedeček.⁴¹

Porota projekty posuzovala podle kritérií stanovených podmínkami soutěže. Kromě respektování směrné velikosti města, která v této době ještě počítala se sto tisíci obyvateli, měly návrhy vytvořit prostředí odpovídající významu okresního města, tedy důležitého politického, hospodářského a kulturního střediska Severočeské hnědouhelné pánve. Centrum proto musí být řešeno jako soustava prostorů, ne jen jako jedno izolované náměstí. Dalším předpokladem se vedle vhodného rozložení jednotlivých prostor, umožňujícího vzájemné vztahy mezi veřejnými budovami, stalo nezbytné vytvoření odpovídajícího shromažďovacího místa, dobře přístupného pro manifestace či slavnostní příležitosti. Tyto obecné podmínky porota ještě doplnila o specifická kritéria řešeného území.⁴²

Předložené návrhy město vystavilo v prostorách okresního muzea a seznámilo s nimi širokou veřejnost. Do druhé fáze soutěže postoupily tři návrhy hodnocené porotou kladně od

týmů ve složení Václav Krejčí – Jaromír Vejtl z Ústí nad Labem, Zdeněk Kuna – Zdeněk Stupka z Prahy, Ivan Matušík – Jozef Chovanec z Bratislavy.

Tito autoři do konce roku 1959 předložili modely konečné podoby návrhu. Výsledek soutěže měl vést k uspokojivému a definitivnímu řešení pro realizaci centra. Protože ale žádný z konečných návrhů nesploval podmínky tak, aby byl bez dalších změn a úprav schopen realizace, udělila porota dvě druhé ceny, jednu třetí a první místo zůstalo neobsazeno. Druhou, tzv. zvýšenou cenu převzala dvojice architektů z Bratislavy, za nimi se umístili autoři z Ústí nad Labem a třetí pozici obsadil pražský tým.⁴³

V přepracovaném návrhu mosteckého centra od Ivana Matušíka a Jozefa Chovance přes dílčí nedostatky porotci ocenili „*značnou kultivovanost urbanistického a architektonického řešení*“

■ Poznámky

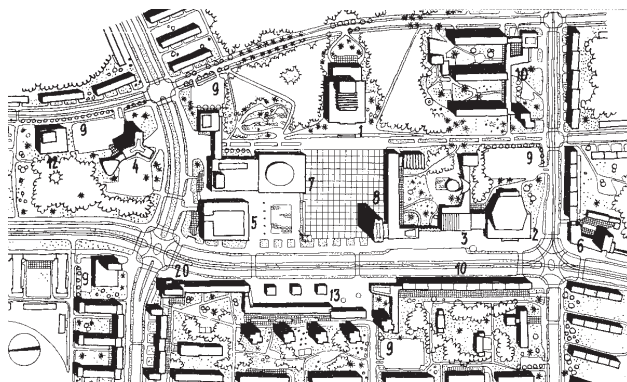
³⁹ Kudrnáč (pozn. 6), s. 14–21.

⁴⁰ Novák (pozn. 1), s. 28.

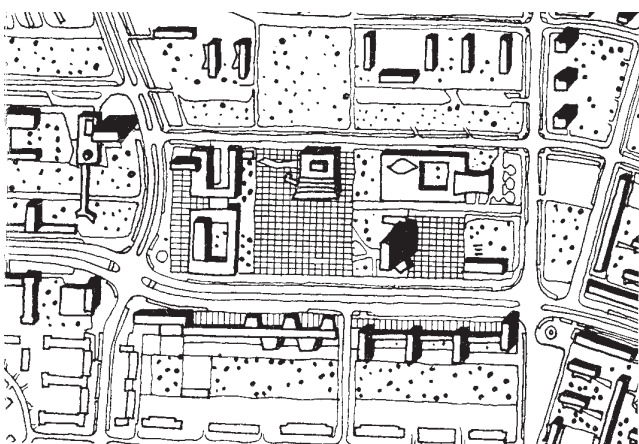
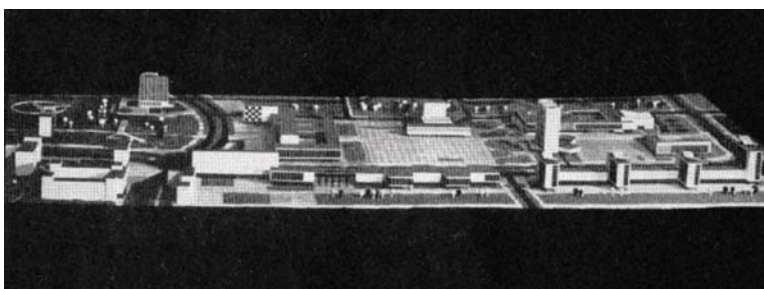
⁴¹ Krejčí (pozn. 1), s. 20; Jiří Hruza, Soutěž na centrum Mostu, *Architektura ČSR* XIX, 1960, č. 5, s. 299–311.

⁴² Soutěž na řešení středu města Mostu 1958–1960 – Protokol poroty soutěže, Most 1959, SOKA Most, ONV Most II, inv. č. 873, ev. j. 332, s. 2–3.

⁴³ Ibidem, s. 3.

10

11

Obr. 10. Václav Krejčí – Jaroslav Vejřál, Zastavovací studie centra Mostu – II. fáze soutěže, 1959. Převzato z: Václav Krejčí, *Most, zánik historického města a výstavba nového města 1945–2000*, Most 2008, s. 31.

Obr. 11. Zdeněk Kuna – Zdeněk Stupka, Zastavovací studie centra Mostu – II. fáze soutěže, 1959. Převzato z: Václav Krejčí, *Most, zánik historického města a výstavba nového města 1945–2000*, Most 2008, s. 31.

i výrazovou jednotnost a čistotu prostorového uspořádání“.⁴⁴

Druhý nejvýše hodnocený projekt předložili Václav Krejčí a Jaromír Vejřál. Prostor centra řešili obdobně jako bratislavský návrh. Do severní části položili monofunkce obchodního a kulturního domu, kde vzniklo menší náměstí, na něž navazovalo vlastní shromaždiště ukončené výškovou dominantou budovy okresního národního výboru a městského národního výboru. Za ní vzniklo mezi spojitou soustavou kina a restaurace intimní parkové nádvoří. Divadlo autoři vysunuli do zeleně Šibeníku mimo vlastní náměstí. Hodnocení tohoto návrhu se již nevyhnulo kritickým námitkám, směřovaným například na neklidnost siluetárního a výškového řešení celého území, na nevhodnost umístění některých budov nebo na celkovou povrchnost architektonické koncepce.⁴⁵

Třetí oceněný návrh, projekt Zdeňka Kuna a Zdeňka Stupky, porota zhodnotila takto: „V architektonickém řešení většiny objektů používají autoři formálních nelogických prvků působících nesourodě svým individualistickým pojetím“.⁴⁶

Výsledek soutěže se stal směrodatným pro územní přípravu centra a určil, že jeho podrobný územní plán vznikne ve dvou variantách, které vypracují dva nejvýše hodnocené autorské týmy. Měl řešit celé území od městského stadionu přes tzv. Sadové náměstí až po jižní hranici centra danou ulicí Jaroslava Průchy.⁴⁷ Toto doporučení poroty se nakonec ke škodě věci neuskutečnilo. Bratislavský tým se svého podílu na utváření centra vzdal, a tak realizace plánové dokumentace a v neposlední řadě celého nového středu města proběhla podle návrhu ústeckého kolektivu architektů, Václava Krejčího a Jaromíra Vejřála.⁴⁸

Během let 1961–1966 se zpracovávaly potřebné dílčí podklady řešící zejména kapacitní velikost centra a jeho objektů. Samotný podrobný územní plán autoři předložili až v roce 1967.⁴⁹ Budování centra mělo nadále probíhat podle zásad určených v tomto plánu.

■ Poznámky

⁴⁴ Hruza (pozn. 41), s. 306.

⁴⁵ Ibidem, s. 308.

⁴⁶ Ibidem, s. 310.

⁴⁷ Vlastimil Kavka, Zpráva o výsledku soutěže na ideový návrh urbanistického a architektonického řešení městského středu nového města Mostu, Ústí nad Labem 1960. SOKA Most, ONV Most II, inv. č. 873, ev. j. 332, s. 2–3.

⁴⁸ Krejčí (pozn. 1), s. 181.

⁴⁹ Václav Krejčí, Průvodní zpráva k upřesnění PÚP centra Mostu, Ústí nad Labem 1967. SOKA Most, ONV Most, inv. č. 12/67–A, s. 1.

Obr. 12a, 12b. Václav Krejčí, centrum města Mostu – výhledné řešení, 1967. Převzato z: Václav Krejčí, *Most, zánik historického města a výstavba nového města 1945–2000*, Most 2008, s. 197.

Hlavním kompozičním činitelem se stalo propojení centra s parkem Šibeník. Společenské objekty navazují na oddychový prostor s vodními plochami, odkud vede hlavní promenádní cesta do parku. Shromažďovací prostory navrhli autoři sevěřenější, aby budily pocit intimnosti v závislosti na jejich společenské gradaci. Terénní profilaci území plán řeší výškovým odstupňováním do tří funkčně diferencovaných úrovní. První, severní části dominuje prostorově rozvinutá stavba kulturního domu obklopená kompaktními bloky obchodního střediska, pošty, budovy národních výborů a výškovou kaskádou hotelového domu. V druhém parteru se výrazně uplatňuje stavba divadla, která kontrastuje s opět jednoduše pojatými hmotami kina a restaurace v jižní části centra. Poslední prostor tvoří oddychové plochy při úpatí Šibeníku, na severu obohacené o výstavní pavilony a budovu nového muzea, na jižní straně pak o objekt okresního výboru komunistické strany. Zásobování a parkování plán situuje do podzemních prostor pod centrem. Na západní straně třídy Budovatelů vybavení centra doplňuje nižší blok distribucí, oživený pavilony na půdorysu trojúhelníka, později lidově označovanými jako „*Tři sejry*“, a čtyři výškové bytové domy.⁵⁰

Jak vzpomíná sám autor, k řešení skladby centra do tří prostor architektky vedla mimo jiné inspirace charakteristickou soustavou tří náměstí s dominantami starého jádra města. „*Věděli jsme, že nejsložitějším úkolem bude vdechnout do nového programu život, aby si občané v co nejkratší době vytvořili svůj nový citový vztah k městu a jeho centru.*“⁵¹ Jako konfrontaci starého s novým navrhl Václav Krejčí přemístění nejdůležitějších a umělecky nejvýznamnějších monumentů včetně částí historické dlažby do nového centra. Společně s další vytvořenou výzdobou měl střed působit jako „*živá umělecká síň města. [...] Nejvýznamnější akcí v centru bude hlavní monument, přesahující svým významem, rozsahem a ideovým posláním rámec města. Plastika má symbolizovat moderní průmyslové město jako středisko těžby uhlí [...] a boje dělnictva za sociální pokrok.*“⁵² Tyto velkorysé záměry se nakonec neuskutečnily.

Jedním z požadavků na utváření centra se již v soutěžním zadání stalo vytvoření hlavní výškové kompoziční dominanty, která by v jakémkoli pohledu na město jasně určovala polohu centra a odkazovala k jeho významu a společenské funkci. Soudobá teorie si takovou potřebu dobře uvědomovala, ale zároveň nebylo jasné, jaká stavba by měla tuto funkci v rámci moderního

12a

12b

centra zastávat. V historicky utvářených městech přirozeně plnily toto poslání ideově a významově důležité stavby jako radnice či kostely, připomínající duchovní a společenský obsah centrálního městského prostoru. Umístění takových staveb se ale stalo neslučitelným se socialistickým programem výstavby centra, a musel se tedy najít takový objekt, který by mohl dané funkce uspokojivě suplovat. Jak lze pozorovat z jednotlivých soutěžních návrhů na řešení mosteckého centra, nejčastěji připadala v úvahu stavba národních výborů či budovy vedení strany. Hotelový dům byl také často spojován s výškovým řešením, k čemuž se logicky přistupovalo zejména z kapacitních důvodů, ale nesplňoval požadovanou ideovou náplň.

Architekt Václav Krejčí zvolil jako hlavní kompoziční a obsahově vyhovující bod nového středu města stavbu Oborového ředitelství Severočeských hnědouhelných dolů (OŘ SHD), již umístil do zeleně sadového náměstí v severní části centra. Objekt svou symbolickou náplní odkazuje na nejdůležitější význam a tradici města, na samotnou jeho podstatu, která se s likvidací původního historického Mostu stala zároveň jeho jedinou devízou.

Takto vypracovaný podrobný územní plán centra zhodnotily nezávislé posudky architektonických kapacit z Fakulty architektury ČVUT

a ze Svazu architektů. Experti jeho řešení uznali za správné. Objekty umístěné v novém centru města měly splňovat všechny nároky celoměstské vybavenosti. Pro tak ojedinělý úkol obrovské a koncentrované výstavby požadoval územní plán vytvořit širokou materiálovou a technologickou základnu k dosažení maximálního architektonického účinku a důslednou organizaci práce a postupů.⁵³ Avšak po celou dobu realizace konceptu výstavbu provázely typické nešvary tehdejšího stavitelství, ať už šlo o domácí či zahraniční dodavatele, investory nebo samotné stavební firmy, použité technologie a materiály. Ze vzpomínek Václava Krejčího vytušíme skličující atmosféru budování nového města, jehož realizaci si aktéři přehazují doslova jako horkou bramboru.⁵⁴

Jako první se přistoupilo k provedení čtyř objektů centra v rámci jedné ucelené etapy.

■ Poznámky

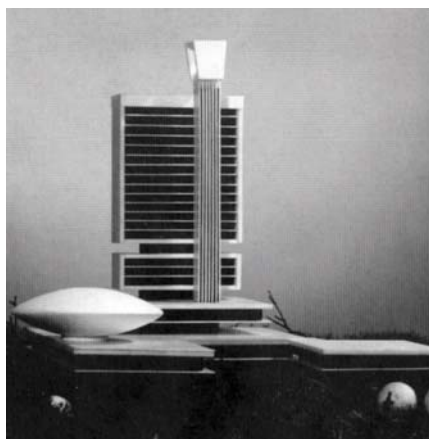
⁵⁰ Václav Krejčí, *Most – střed*, upřesnění PÚP, Ústí nad Labem 1967. SOKA Most, ONV Most, inv. č. 12/67–A.

⁵¹ Krejčí (pozn. 1), s. 182.

⁵² Václav Krejčí, *Centrum nového Mostu*, *Architektura ČSR* XXXI, 1972, č. 9, s. 418.

⁵³ Krejčí (pozn. 49), s. 16.

⁵⁴ Krejčí (pozn. 1), s. 187–195.

13

14

Obr. 13. Václav Krejčí, *Projekt budovy Oborového ředitelství Severočeských hnědouhelných dolů*, 1959. *Převzato z: Václav Krejčí, Most, zánik historického města a výstavba nového města 1945–2000, Most 2008, s. 201.*

Obr. 14. Václav Krejčí – Jiří Fojt – Míša Hejduk, *Budova Oborového ředitelství Severočeských hnědouhelných dolů*, foto: Jana Zajoncová

Šlo o stavby nahrazující nutně potřebnou vybavenost v likvidovaném starém městě. S každou hotovou stavbou se plánovalo do užívání předat zároveň příslušnou část náměstí či centra, aby bylo možné uvést tyto služby plně do provozu. Stanovilo se tedy časové rozmezí pěti let 1969–1974, ve kterém se počítalo se stavbou obchodního domu Prior, kulturního domu, budovy národních výtvarů a hotelu.⁵⁵ Vzhledem k problematickému jednání s dodavateli se ale dokončení objektů centra posunulo o tři až pět let od plánovaného harmonogramu likvidace starého města a zahájení těžby. Hesla propagující k roku 1972 definitivní ne-

závislost nového Mostu jako samostatného okresního města se nenaplnila a postupně ztrácela smysl.

Vedle první etapy výstavby centra zde souběžně probíhaly další realizace podružnějších služeb, jako jsou administrativní budova Báňských staveb dokončená roku 1968 podle projektu architekta Mojžíma Böhma,⁵⁶ dům hospodářských organizací a pavilony služeb na západní straně třídy Budovatelů z let 1967–1970, distribuce „Rozkvět“ z roku 1970 od Josefa Burdy nebo sportovní hala z let 1971–1978 navržená Josefem Rotykou.⁵⁷ V novém centru nalezneme dvě kompoziční i významové osy. Kolmá severojižní osa koncentruje kolem sebe hlavní kulturní zázemí města (divadlo, kulturní dům), přičemž ji ukončuje symbolická dominanta OŘ SHD. Východozápadní směr, protínající v podstatě celé město až k rekultivovanému areálu Benedikt, ukončuje terasovitá stavba hotelu Murom (dnes Cascade), která má tuto osu vygradovat do centrálního prostoru.⁵⁸

Na projektování objektů mosteckého středu se vesměs podíleli architekti z Krajského projektového ústavu v Ústí nad Labem. Už z úvodního projektu Václava Krejčího, který vznikl jako součást podrobného územního plánu centra v roce 1967, je zřejmá snaha přistupovat ke každé ze staveb centra jako k jedinečnému solitéru, který svým výrazem ovládá své okolí. Střed nového Mostu tak vyznívá jako systém střídajících se individualit, které si kladou za cíl utvářet a proměňovat charakter místa. Jednotlivé projekty a studie, což je pro českou regionální architekturu druhé poloviny 20. století typické, nám pak více než výsledné realizace ukazují původní a pravý záměr autorů. Během výstavby nového Mostu se zejména u architektů krajského Stavoprojektu v maximální míře uplatnila inspirace tehdy aktuální architekturou Oscara Niemeyera pro město Brasília postavené v letech 1956–1960, tedy krátce po soutěži na centrum nového Mostu.⁵⁹

Například budovu Oborového ředitelství Severočeských hnědouhelných dolů (OŘ SHD) v roce 1967 Václav Krejčí navrhl jako hranol hlavní budovy, jež se skládá ze dvou nestejně velkých částí nasazených na průběžné jádro stavby. Tyto kvádry rámuji čistě bílé plochy členěné pouze na průčelních stranách útlými liniemi pásových oken. Architekt k návrhu přistupoval se značnou kreativitou, především v tvarování jednotlivých částí. Na podnoží stavby položil kromě výškové dominanty kancelář také neobvykle tvarovanou čokovitou skořepinu připomínající architekturu Niemeyerových budov brazilského kongresu z let 1957–1958. Stejně jako Oscar Niemeyer vytvořil Václav Krejčí soustavu dvou výškových objektů a do těsné souvislosti k hlavní mase stavby položil

subtilní věž vysílače ozvláštněnou netradičním hranolovým zakončením. Bližší formální paralelu najdeme také v jedné z ikon slovenské architektury, Vysoké škole zemědělské v Nitře od Vladimíra Dedečka a Rudolfa Miňovského.⁶⁰

Odvážnost řešení napovídá, proč se od realizace návrhu Václava Krejčího upustilo. Na vině byla nejen finanční i technologická nedostatečnost československého stavebnictví, která až na exponované výjimky nedokázala naplnit záměry architektů. Avšak do jisté míry za to mohly také příliš výmluvné formy těžící ze západního formalismu, které nekorespondovaly s programem umírněně neextravagantní modernosti internacionálního stylu prosazované po vítězství československého pavilonu na Expo 1958 v Bruselu. Kritiku pojetí Václava Krejčího se například dočteme v průvodní zprávě ke konkuršovní studii na řešení budovy OŘ SHD od profesora Stavební fakulty ČVUT Aloise Houby, kterou předložil v roce 1970; píše, že sám „...se vystříhal použít různých módních mnohdy se opakujících prvků nebo násilností převzatých z cizích vzorů, které jsou účinem časově omezené“. Domníval se, že „v těchto abstraktivních záležitostech není pravda moderní architektury. [...] Právě formální snaha po docílení zvláštního, atraktivního účinku, označovaného jako mimořádné výtvarné pojetí, potlačí ostatní složky natolik, že výsledek nesplní očekávání.“⁶¹ Stavba OŘ SHD se nakonec uskutečnila v letech 1970–1984 podle umírněnějšího přepracovaného projektu Václava Krejčího, na němž spolupracoval společně s Jiřím Fojtem a Míšou Hejdukem.⁶²

■ Poznámky

⁵⁵ Ibidem, s. 188.

⁵⁶ Mojžíma Böhma, Administrativní budova Báňských staveb, Ústí nad Labem 1963. Archiv Městského stavebního úřadu (MěSTÚ) Most.

⁵⁷ Josef Rotyka, Sportovní hala Most – projektová dokumentace, Ústí nad Labem 1968. Archiv MěSTÚ Most.

⁵⁸ Václav Krejčí, Hotel Most střed – projektový úkol, Ústí nad Labem 1974. SOKA Most, ONV Most, inv. č. 439/74-A; Václav Krejčí, Centrum nového Mostu, *Architektura ČSR* XXXI, 1972, č. 9, s. 424; Marie Benešová, Hotel Murom v Mostě, *Architektura ČSR* XLIII, 1984, č. 2, s. 50–56.

⁵⁹ Například viz Stamo Papadakis, *Oscar Niemeyer*, New York 1960, s. 25–32.

⁶⁰ Oldřich Ševčík – Ondřej Beneš, *Architektura 60. let*, Praha 2009, s. 142–143.

⁶¹ Alois Houbá, Průvodní zpráva ke studii nové budovy Oborového ředitelství Severočeských hnědouhelných dolů v Mostě, Praha 1970. SOKA Most, ONV Most, inv. č. 128/70-A, s. 5–6.

⁶² Václav Krejčí – Jiří Fojt – Míša Hejduk, Projektové řešení budovy SHD v Mostě – průvodní zpráva, Ústí nad Labem 1973. Archiv MěSTÚ Most.

15

16

Obr. 15. Mojmir Böhm – Luboš Kos – Jaroslav Zbuzek – Stanislav Hanzík, *Centrální kulturní dům – pohled od budovy národních výborů, 1978–1984, převzato z: Václav Krejčí, Most, zánik historického města a výstavba nového města 1945–2000, Most 2008, s. 211.*

Obr. 16. Mojmir Böhm – Luboš Kos – Jaroslav Zbuzek – Stanislav Hanzík, *Centrální kulturní dům – pohled od budovy národních výborů, 1978–1984, foto: Jana Zajoncová.*

Stejně tak Kulturní dům od Mojmirá Böhma, Luboše Kose, Jaroslava Zbuzka a sochaře Stanislava Hanzíka svou formou reaguje na brutalismus,⁶³ ať už se to projevilo v siluetárním skladebném účinku, nebo v použití surového pohledového betonu. Jak upozornila recenzentka stavby Marie Benešová, ačkoliv jsou základní hmoty stavby v podstatě kvádrového, krabicového tvaru, který „je pro naši architekturu – ovlivňovanou realizaceschopnou technologií – téměř nevyhnutelný, je přesto skladba těchto hmot živá, tvořená na principu důsledné gradace“.⁶⁴ Dále kladně zhodnotila důvtip autorů v uplatnění kontrastního zakomponování tvaru koule v místě skladebné změny, kterou způsobuje vyložená masa hlediště kina, což „není sice originální, ale vždy působivý hmotový motiv, který sleduje tvar prostoru auditoria tak, jak byl poprvé aplikován K. S. Melnikovem na klub Rusakovových závodů anebo o mnoho později na Kusého strojní fakultě v Bratislavě“.⁶⁵ V této souvislosti můžeme připomenout také stavbu britského brutalisty Jamese Stirlinga, který stejný princip využil v letech 1959–1963 na budově strojní fakulty v Leicesteru. Představuje zde do fasády výškových budov mohutné krakorce s hledišti přednáškových sálů, přičemž toto vyhrocené formování hmoty přirovnává k odpalovací rampě na mysu Canaveral.⁶⁶ S tímto řešením se v rámci mosteckého centra setkáme ještě u stavby okresního sekretariátu KSČ taktéž od Luboše Kose, projektovaného

v roce 1964 a dokončeného v roce 1971, kde se v menším měřítku takto uplatňuje hmota zasedací síně.

Kompoziční skladba hotelu Murom (dnes Cascade) Václava Krejčího a Josefa Burdy z let 1978–1984 vychází z tehdy atraktivního terasovitého řešení třináctipodlažní lůžkové budovy postavené v typizované panelové technologii T 06 B. Efektivní vystupňování architekti nezvolili z čistě formálních důvodů, ale prý vycházeli z kontextuální představy dotvoření okolního zvláště terénu Šibeníku a siluety Hněvína, Koňského a Širokého vrchu.⁶⁷

Budova národních výborů od Míty Hejduka, Jana Kouby a Jiřího Páče byla postavena v letech 1972–1978 v exponované části centra mezi divadlem, kulturním domem a hotelem. Z této pozice vycházelo i hmotové, výškové a prostorové řešení stavby na čtvercovém půdorysu s atriovým dvorem, který se ze tří stran otevírá do náměstí.⁶⁸

Výstavbu tří posledně zmínovaných reprezentativních budov provázely typické projevy normalizační interiérové tvorby, které společně se sochařskou výzdobou veřejných prostor měly kultivovat prostředí nového centra. Nesměly zde chybět monumentální mozaiky a artproty od Miroslava Houry a Antonína Procházky, keramická stěna od Milana Chlábce, sklářské doplňky a osvětlovací tělesa od Vladimíra Procházky nebo sochy Stanislava Hanzíka a manželů Kotřbových osazované v souvislosti s vodními plochami a fontánami v exteriéru.

Na realizaci centra se podíleli také architekti z jiných než ústeckých projektových ústavů. Tyto výjimky lze, snad až na budovu pošty postavenou v letech 1972–1975 podle Antonína Malkuse z Plzně,⁶⁹ považovat v rámci výstavby nového Mostu za nejprínosnější. Jde především o skulpturalistické divadlo z let 1979–1985 od Iva Klimeše z Ostravy, vtipně řešenou tržnici od architekta a výtvarníka Václava Mezery a v neposlední řadě o kapli sv. Václava od pražského

architekta Michala Sborwitze z let 1982–1989, která sice není součástí centrálního prostoru, ale z výčtu ji nemůžeme vynechat, obdobně jako nerealizovaný mašinistický projekt na nové muzeum od Emila Přikryla. Poslední realizovanou stavbou mosteckého centra ve sledovaném období se stala budova České spořitelny opět od Václava Krejčího, Josefa Burdy a Míty Hejduka postavená v letech 1991–1994.⁷⁰ Po vzoru sousedního divadla od Iva Klimeše vyzvedli architekti budovu spořitelny na půdorysu šestiúhelníku a její výraz založili na obdobných principech tvarování v kombinaci prosklených ploch a kamenných obkladů. Přitom se snažili stavbě vtisknout postmoderní ráz.

⁶³ Mojmir Böhm – Luboš Kos – Jaroslav Zbuzek – Stanislav Hanzík, Ústřední kulturní dům Most, Ústí nad Labem 1967. SOKA Most, ONV Most, inv. č. 438/67.

⁶⁴ Marie Benešová, Oblastní kulturní dům v Mostě, *Architektura ČSR XLIV*, 1985, č. 5, s. 198.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Felix Haas, *Architektura 20. století*, Praha 1983, s. 391.

⁶⁷ Hotel Cascade, Architektonicko-stavební řešení, Ústí nad Labem 1978. Archiv MěSTÚ Most.

⁶⁸ Jan Kouba – Míta Hejduk, Souhrnné projektové řešení na budovu Národních výborů, Ústí nad Labem 1968. SOKA Most, ONV Most, inv. č. 18/69–A; Idem, Budova Národních výborů, Popis stavby a architektonické řešení, Ústí nad Labem 1977. Archiv MěSTÚ Most.

⁶⁹ Antonín Malkus, Pošta Most – projektová dokumentace, 1971. SOKA Most, ONV Most, inv. č. 547/71–A; Idem, Pošta Most – Průvodní zpráva k projektu, 1971. Archiv MěSTÚ Most.

⁷⁰ Josef Burda, Spořitelna Most – projekt, Most 1991. Archiv MěSTÚ Most.